

UTOPIJSKI SOCIJALIZAM FRANJE PETRIČA

Lazar PEJIĆ*

Prema zlatu i srebru, od kojih se pravi novac, oni se odnose tako da niko ne ceni te metale skuplje nego što zaslužuje njihova priroda.
(Thomas Morus, *Utopija*)

I

Rani utopijski socijalizam nastao je u Zapadnoj Evropi početkom XVI veka u vreme prvobitne akumulacije kapitala, kao reakcija na nove društveno-ekonomske odnose koje donosi trgovački kapitalizam, s jedne, i njegova socijalistička kritika, s druge strane.¹⁾ I ovde, kao i uvek, socijalistička društveno-ekonomska misao, javlja se u vidu kritike određenih društvenih odnosa nastalih u jednom prelomnom trenutku istorije ljudskog društva. Kao pozitivna misao koja objašnjava postojeće društveno-ekonomske odnose i u okviru njih traži rešenja ekonomskih problema javlja se u to vreme merkantilizam, kao što klasična škola političke ekonomije pozitivno iznosi koncepcije koje predstavljaju potrebu društva u kojem se odvija industrijska revolucija, dok delo velikih socijalista Saint-Simona i Fouriera predstavlja kritiku društveno-ekonomskih odnosa koje donosi nastupajući kapitalistički način proizvodnje. Isto tako i John Stuart Mill daje pozitivnu misao liberalnog kapitalizma, dok Marx u *Kapitalu* i drugim svojim radovima daje njegovu društveno-ekonomsku kritiku. I Millovo i Marxovo delo javljaju se u prelomnom trenutku razvoja liberalnog kapitalizma, kada on dostiže svoj vrhunac razvoja i kada dolazi do njegovog opadanja pre pojave monopolskog kapitalizma sedamdesetih godina prošlog veka. Najzad, u vreme monopolskog kapitalizma nastaje marginalistička i posebno neoklasična ekonomska misao, dok postmarksistički pisci naročito Lenjin, Rosa Luxemburg, Hilferding, Kautsky i drugi daju njegovu kritičku analizu. Iako su analogije teško prihvatljiv metod analize, naročito kada

*) Ekonomski fakultet, Beograd.

¹⁾ Thomas Morus (1478—1535) sa svojim delom *Utopia (De optimo rei publicae statu deque noua insula-Utopia, 1518)*, započinje razvoj socijalističke društveno-ekonomske misli. Pored Morusa, značajan rani utopista je i Tommaso Campanella (1568—1639) sa svojim delom *Grad sunca (Civitas Solis, 1623)*. Morelly sa svojim poznatim radom *Zakonik prirode (Code de la nature, 1755)*, Cabot sa svojim *Puteš u Ikariju (Voyage en Icarie, 1840)*, kao i veliki socijalisti utopisti Owen, Fourier i Saint-Simon.

je u pitanju istorija, sličnosti i zakonitosti koje se ovde mogu uočiti više su nego očigledne.

Upravo imajući u vidu istorijske prilike teško bi se moglo govoriti o tome da je bilo moguće da se i u jugoslovenskim zemljama pojavi kakvo delo iz perioda ranog utopijskog socijalizma, ako se uzme u obzir da je vreme kada u svetu pišu Morus, Campanella i drugi, vreme ropstva jugoslovenskih naroda pod Osmanlijskom ili Austrijskom imperijom, vreme nesigurnosti i ratova koji su prelazili i odvijali se upravo na teritoriji jugoslovenskih zemalja, nanoseći im ogromne materijalne štete i gubitke u stanovništvu. Ali malo preciznija analiza uz prihvatanje činjenice da se trgovački kapitalizam javlja i kod nas veoma rano u Dubrovniku i nekim drugim primorskim gradovima, ukazuje da je ovakva mogućnost ipak postojala, kao što je bilo moguće da se pojave merkantilistički pisci Benko Kotruljić,²⁾ Nikola Vid Gučetić,³⁾ Juraj Križanić,⁴⁾ Matija Vlačić-Flacius⁵⁾ i čitava plejada kameralističkih pisaca krajem XVIII i početkom XIX veka.⁶⁾ Društveno-ekonomski uslovi koji su doveli do pojave njihove merkantilističke misli morali su nesumnjivo dovesti i do pojave ranih socijalista utopista kod jugoslovenskih naroda.

Zbog toga nije nimalo čudno što se upravo u periodu između pojave Thomasa Morusa i Tomasa Campanelle kod nas javljaju dva rana socijalistička mislioca Marko Dominis⁷⁾ i Franjo Petrić, poznatiji kao Frančesko Patricio.⁸⁾ U istoriji ekonomske misli Petrić je poznat i kao izdavač čuvenog Kotruljićevog dela *O trgovini i savršenom trgovcu* u Veneciji 1573. godine.⁹⁾

²⁾ Benko Kotruljić (Benedetto Cotrugli Raueo, 1400—1468.) sa svojim delom *O trgovini i savršenom trgovcu (Della mercatura et del' mercante perfetto, Napulj, 1458, štampano prvi put u Veneciji 1573. godine)*, predstavlja jednog od prvih merkantilističkih pisaca u razvoju ekonomske misli, zbog čega ga pominje i Schumpeter (*History of Economic Analysis, New York, 1955, str. 157*).

³⁾ Nikola Vid Gučetić (Nicolo Vitto di Gozze, 1549—1610), dubrovački merkantilista, bio je jedan od nosilaca ideja renesanse i više puta knez Dubrovačke republike, a bavio se i ekonomskom problematikom. Napisao je delo *O stanju države prema Aristotelovom shvatanju (Dello stato Repubbliche secondo la mente di Aristotele con esempi moderni giornate otto, Venecija, 1591)*, u kome anticipira koncepciju o radu kao izvoru vrednosti, svojom tvrdnjom da je rad, a ne promet izvor bogatstva.

⁴⁾ Juraj Križanić (1618—1683) sa svojim delom *Politika ili razgovori o vladalaštva* (napisano u Tobolsku u Sibiru, 1661—1664. godine), istupa kao jedan od pretodnika kameralizma.

⁵⁾ Matija Vlačić Flacius (1520—1575) bio je poznat kao jedan od najvatrenijih Luterovih sledbenika. U delu *O prenosu Rimskog carstva na Germane* (1567) iznosi merkantilističke ideje.

⁶⁾ Među mnogobrojne pisce ovog perioda spadaju Franc Henrik Rajgersfeld Rakovec (1697—1760) u Sloveniji, Adalbert Barič (1742—1813) u Hrvatskoj, kao i Nikola Skrllec (1731—1799), a kod Srba Dimitrije Isailović (1783—1853), Simeon Petrović (kraj XVIII i početak XIX veka) i drugi.

⁷⁾ Marko Dominis (Marko Antun Gospodnetić, 1560—1624) stupio je u jezuitski red i bio profesor Univerziteta u Padovi i Breši. Od 1598. senjski biskup, a od 1602. splitski nadbiskup, prvi Dalmatinac na tom položaju. Zbog svojih nonkonformističkih stavova i svojih radova, došao je u sukob sa splitskim kapitolom, a zatim sa Vatikanom zbog čega je dugo vremena živio u Engleskoj, gde štampa svoja naučna i politička dela. 1617. objavljuje u Londonu delo *De Republica Ecclesiastica* u kom iznosi ideje utopijskog socijalizma, slično Campanelli, koji u svom *Gradu sunca* takođe gradi konfesionalnu državu. 1619. vraća se u Rim, ali ga posle smrti njegovog prijatelja pape Gregora V, novi papa Urban VIII zatvara; on i umire u zatvoru inkvizicije, a njegovo telo javno je spaljeno u Rimu.

⁸⁾ Franjo Petrić ili Petričević (Francesco Patricius, 1529—1597), renesansni filozof, profesor filozofije u Ferari i Rimu, rođen je na ostrvu Cresu. Bavio se astronomijom, meteorologijom, arheologijom i poezijom. U filozofiji je zastupao jednu varijantu hrišćanskog platonizma, biskog panteističkim pogledima njegovog najpoznatijeg učenika Dordana Bruna. Pisao je na latinskom i italijanskom jeziku. Najvažnije njegovo delo je *Nova de universalis philosophia (Nova filozofija univerzuma, 1591)*. Kao mladić napisao je delo *La Città Felice, (Srećni grad, 1553)*, u kome zastupa ideje utopijskog socijalizma.

⁹⁾ Videti: *Della mercatura et del' mercante perfetto*, Libri quattro, di M. Benedetto Cotrugli scrittiti già più di anni CX, et hora dati in Luce Utilissimi ad ogni Mercante con privilegio. In Vinegia all' Elefanta M D LXXIII. Reprint izdanje ovog dela objavljeno je u Zagrebu 1975.

Već 1553. godine, svega četrdeset godina posle pojave Mórrove »Utopije«, Petrić je napisao delo »Srećni grad« u kome po nizu problema prethodi kasnijem Kampanelinom delu »Grad sunca«. ¹²⁾ Petrić mladalački, pomalo uprošćeno i nesistematski kombinuje u ovom delu aristotelovske i platonovske društveno-političke ideje sa koncepcijama stare slovenske plemenske zajednice, odnosno kućne zadruge i iz toga izvodi koncepciju o srećnom gradu, odnosno gradu-državi. ¹³⁾ Imajući pred sobom model slovenske opštine, stare gradske statute dalmatinskih gradova, zadružne zajednice dugo održavane na Cresu i drugim ostrvima, on se zalaže za novo, pravednije društvo u kome bi grad-država bio organizovan tako da se zadovolje sve potrebe njegovih stanovnika, odnosno da se na taj način obezbedi njihova neprekidna sreća. ¹⁴⁾

Pošto je istakao dvojstvo čovekovog bića koje se sastoji u sprezi tela i duše i pošto je naveo elemente duševnog života čoveka, Petrić ističe da se knajnja sreća i dobro čoveka može postići onda kada se ovo dobro ostvaruje pre svega u duši, a onda i u njenom upravljanju telom. Duša je besmrtna i neraspadljiva i na taj način poseduje mogućnost vlastitog održavanja, dok je telo smrtno, materijalno i raspadljivo i za svoje održavanje zahteva niz materijalnih stvari. ¹⁵⁾ Pri tome Petrić, nasuprot mnogobrojnim skolastičkim misliocima svoga vremena ističe da je nesumnjivo samo ono telo srećno »čija se životna nit produžava čitavim prostornim tijekom ljudskog vijeka, jer kad bi u sredini došlo do prekida ne bi se moglo prispjeti do spomenutog vrutka«, pa je stoga neophodno da se ostvari što čvršća veza tela sa dušom u što dužem periodu, jer duša nije odmah po rođenju čoveka u potpunosti prisutna u njegovom telu. Dostizanje vrhunca dobra u čovekovom životu zahteva određeno vreme, dakle, što duži život. Za takav dug život neophodno je obezbediti niz dobara koja zadovoljavaju čovekove potrebe, pre svega u pogledu ishrane, vode, odeće, obuće i sl. Zbog svega toga Petrić želi da ukaže svojim čitaocima na mogućnost izgradnje jednog grada, i to srećnog grada, u kome se sve ove materijalne potrebe u težnji za opštim dobrom mogu ostvariti. ¹⁶⁾

II

Ostvarenje konačne sreće vezano je dakle sa dugim životom, a dug život nemoguć je bez dobrog zdravlja stanovnika, koje je ujedno i uslov svake privredne aktivnosti. Zbog toga Petrić analizira uslove u kojima se može ostvariti dobro zdravlje stanovništva. Jedan od takvih uslova jeste da »srećni grad« bude podignut na zdravom mestu, gde po mogućstvu duvaju zdravi severni vetrovi, gde nema vlage i močvara. Drugi uslov jeste da se obezbedi zdravlje i snaga stanovnika, jer samo će tada grad biti jak i srećan, a duša će moći da se razvija do kraja. Zbog toga Petrić kaže da za svoj grad predviđa »prirodno zdrava i dobra građena tijela kojima se ne može dogoditi da ne uzimaju hranu, ili zbog toga što je nemaju, ili što im je zabranjena«. »Da bi moja ograda bila na delu — kaže Petrić, treba je osigurati zakonom. Za nemaštinu je

¹²⁾ Videti: F. Petrić: *Srećan grad*, Zagreb, Liber, 1975., str. 63.

¹³⁾ Videti: D. Nedeljković: *Filozofija Frana Petrića*, Beograd, 1929.

¹⁴⁾ Videti: D. Nedeljković: *Marko Dominis u nauci i utopiji na delu*, Beograd, 1975., str. 62-67.

¹⁵⁾ F. Petrić: *Srećan grad*, Zagreb, 1975., str. 21.

¹⁶⁾ Isto, str. 22.

jedini lijek blagostanje. Dakle, ako moj grad želi živjeti i biti srećan mora imati jela i pila«. ¹⁷⁾

Dobro uređen i srećan grad mora pored toga da ima svoje trgove, parkove, mesta za radionice, ulice, igrališta, stambene kuće, a osim toga treba da bude dobro utvrđen i zaštićen od neprijatelja. Sledeći zadatak jeste da se obezbedi obilje materijalnih proizvoda, pre svega, hrane, pića, odeće, obuće i drugih proizvoda. Hleb, variva, voće, meso, vino, voda i veštačka pića rezultat su poljoprivredne proizvodnje, a samo ovaj poslednji proizvod zahteva dodatnu obradu. Stoga je za ishranu i održavanje grada neophodno da on poseduje veliki komad zemljišta na kome će se razvijati poljoprivredna proizvodnja, odnosno ratarstvo i stočarstvo, kojim se bave ratari i stočari, koji treba da budu podređeni, tj. kmetovi, kako bi im građani mogli što slobodnije naređivati, zatim moraju biti snažni, kako bi podneli fizički napor. Na taj način njihovim radom obezbeđuje se gradu dovoljna količina poljoprivrednih proizvoda. Kako čovek, dalje, ne upotrebljava hranu od žita ili povrća u onakvom stanju kako u prirodi raste, niti živo i sirovo meso, razvijaju se mnogobrojni zanati koji poljoprivredne proizvode pripremaju za upotrebu u obliku hrane. Ovde spadaju mnogobrojni mlinari, maslinari, pekari, mesari, kuvari i druge zanatlije. ¹⁸⁾ Kako je čovek osetljiv na hladnoću, vetar i kišu, to su njegove materijalne potrebe daleko šire od potrebe za hranom. Radi izrade predmeta za obuću i odeću, zatim radi izgradnje kuća, obezbeđenja ogrjeva i sl. pojaviće se i drugi mnogobrojni zanati, kao što su obućarski, krojački, kao i potreba za arhitektima, zidarima, radnicima, drvodeljama, tkačima, vunarima, krznarima i mnogim drugim. Pored toga potrebne su i druge specijalnosti, koje će omogućiti stanovništvu da očuva zdravlje i čistoću, kao što su brijači, lekari, hirurzi, kao i drugi specijalisti. ¹⁹⁾ Očigledno je da će se u Petrićevom »Srećnom gradu« obrazovati različiti zanati i specijalnosti i u okviru njih formirati se prema svojim naklonostima i sposobnostima ljudi i stručnjaci, koji će upražnjavati ove različite delatnosti. Na taj način u gradu će biti razvijena podela rada u čijoj analizi Petrić i pored kratkoće svoga dela ni malo ne zaostaje za daleko poznatijim Mokusovim i Campanellinim delom.

Pored materijalnih, radi opšte sreće, u »Srećnom gradu« moraće biti zadovoljene i duhovne potrebe. Radi njihovog zadovoljenja razvijajuće se nauka, umetnosti i veštine i njima će se svojim trudom posvetiti oni koji prema njima osećaju posebnu naklonost i potrebe. Najzad, da bi se negovao mir, napredak i sloboda, da bi se čuvala sreća i zdravlje potrebno je da se izvestan broj ljudi posveti zadovoljenju tih potreba, smatra Petrić. Koristeći svoja posebna znanja, posvećujući se ovim problemima i vodeći brigu o njima, različiti građani, među kojima apotekari, tužioci, advokati, sudije, lekari, pravozastupnici i drugi, zadovoljavaće u različitim oblastima svojim trudom mnogobrojne duhovne i materijalne potrebe grada.

Iako učesnici u podeli rada iz različitih delatnosti mogu da proizvode po svom ukusu i za svoje privatne potrebe, oni će svojom profesijom i podelom rada biti primorani da zadovoljavaju i tuđe potrebe. Stoga će oni biti orijentisani na razmenu dobara i usluga za razliku od građana Mokusove Utopije u kojoj su robna proizvodnja i novac potpuno ukinuti.

¹⁷⁾ Isto, str. 24.

¹⁸⁾ Isto, str. 25.

¹⁹⁾ Isto, str. 26.

Kako se ljudi bave raznim zanimanjima, kako su im sposobnosti različite i zbog toga može da dođe do međusobnih razmirica, Petrić ističe da među građanima mora da postoji jednakost u privatnim posedima i u dostojanstvu. Da bi se to postiglo građani moraju da se poznaju i vole i Petrić kao Dalmatinac ne može da propusti da istakne potrebu da građani »Srećnog grada« moraju svakog meseca da prirede gozbu i slavlje, kako bi se bolje upoznali, jer samo oni koji se poznaju mogu da se vole pravom ljubavlju.¹⁰⁾ Najzad treba imati u vidu da Petrić ne zahteva promenu zanimanja, tj. dvogodišnju, ili periodičnu zamenu mesta između onih koji se bave poljoprivredom i onih koji se bave gradskim zanimanjima, kao što to pre njega čini Thomas Morus. On se zalaže isključivo za rotaciju u javnim dužnostima, kako bi se postigla opšta jednakost građana. Na taj način nestaju građanske razmirice, a ujedinjeni građani, mobilisani za gradsku odbranu, čine snagu koje se susedi i neprijatelji plaše i poštuju je. U Petrićevom »Srećnom gradu« stariji ljudi imaju uvek prednost nad mladim zbog svoga iskustva, a mladi će se vremenom pripremati za javne dužnosti, pa će na vlast doći kad im se ugasi mladalački žar i kad postanu staloženi, hladnokrvni iiskusni.¹¹⁾ S druge strane, u Petrićevom delu dominira ideja grčke filozofije da samo mudrac može biti srećan, a sreća je najviše moguće ljudsko dobro.¹²⁾ Stoga u upravljanju državom i kod Petrića, kao i kod njegovih uzora Platona i Aristotela, naučnici imaju prvorazrednu ulogu.

Za razliku od Momisove i Campanelline utopije, kao i drugih utopijskih dela Morelly, Cabeta i drugih pisaca, koji za predmet imaju opis idealne države, i čija su dela romantizirani opisi idealnog budućeg društva, Petrić je u svojoj analizi mnogo realniji. U njegovom delu on, slično svojim savremenima u Italiji, ali sa sasvim drugačijih političkih pozicija, daje savete čitaocima i državama, kako da na što bolji način praktično organizuju državu i društveni život na socijalističkim principima jednakosti. Pri tome on daje podelu društva na staleže, iz koje se može izdiferencirati podela društva na klase, koja u potpunosti ne bi mogla odgovarati zamišljenom socijalističkom društvu u »Srećnom gradu« i stoga predstavlja ozbiljan nedostatak Petrićevog dela.

Petrić, naime, deli društvo, pod uticajem Aristotela na ukupno šest staleža: seljake, zanatlije, trgovce, vojnike, državnu upravu i sveštenike. U oceni društvenog mesta i značaja Petrić ne daje jednako mesto svim pomenutim staležima. Konačnu sreću ne mogu postići seljaci, zanatlije i trgovci,¹³⁾ dok druga tri staleža, tj. vojnici, rukovodioci i sveštenici to mogu ostvariti, jer su sposobni za dug život u upravljanju sredstvima neophodnima za tri ostala sta-

¹⁰⁾ Videti: D. Nedeljković, *op. cit.*, str. 53.

¹¹⁾ F. Petrić, *op. cit.*, str. 20—29.

¹²⁾ Videti predgovor Petrićevičevom delu *Srećan grad*, Zagreb, 1975., koji je napisao V. Filipović (str. 11).

¹³⁾ »Medutim ovi staleži, koji zajednički nastoje na tom zamornom putu, neće svi piti nebeske vode. Sigurno, napit će se i biti sretni samo oni koji se slažu sa određenom srećom, a u nju prvenstveno ne spada gomila seljaka koja jednom riječi može živjeti do duboke starosti, ali je onemogućena mnogim zaprijetkama. Stovše, ona svoj život potratiti na održavanju vlastitog i tuđeg života. Zbog te zaprijetke oni ne mogu steći svojstva vrline koja je posljednji korak do postizanja blaženstva. Iz istog razloga ni zanatlija nema u broju blaženih, jer im je čitav život skučen i prezauzet brigom i rasterećenjem drugih. Taj ih način života zamara i iznemognu, pa najposlije nemaju snage za strm i naporan uspon do vrhunca vrline. Njima su nalik trgovci; provodeći čitav svoj život u opasnim poslovima na nestalnom moru, zanećmaruju uspon na siguran i postojan brifeg čiji je vrhunac njihov raj, njihova gozba i sreća. Zbog ta tri razloga neki su ljudi prikraćeni i odbačeni.« (F. Petrić, *op. cit.*, str. 33—34).

leža, bez posebne brige za nabavku hrane i drugih materijalnih sredstava za zadovoljenje svojih potreba, oni se mogu predati, slično kao i naučnici kod Aristotela i Platona¹⁴⁾ izgrađivanju svojih znanja i svoje vrline.

Na taj način dolazi do podele društva na dve suštinski razdvojene grupe stanovnika, dve klase, koja proizilazi iz prethodnih razmatranja.¹⁵⁾ S jedne strane, stoje radni slojevi, trgovci, zanatlije i seljaci, a s druge, tri vladajuća staleža koji se ne bave ekonomskom aktivnošću, već uživaju plodove rada prethodna tri staleža i upravljaju državom. Iz toga proizilazi da je ideja države data u Petrićevom *Srećnom gradu* u stvari koncepcija društva u kome postoji određena ekonomska i društvena nejednakost. S druge strane, kao uzor njegove koncepcije socijalističkog društva javlja se stara slovenska zadružna zajednica, kao što Campanella ima u vidu kalabrijske gradove-države, a Thomas Morus svoju rodnu Englesku. To je upravo i razlog zbog čega su kod Petrića ekonomski elementi državne organizacije došli daleko više do izražaja, dok su oni kod Morusa zastupljeni u veličkoj meri, a kod Campanelle potisnuti problemima porodice, braka, politike, obrazovanja, vaspitanja i sl.

Sve ovo pokazuje da kod Petrića nisu u potpunosti ukinute suprotnosti sela i grada, starih i mladih, umnog i fizičkog rada, čime on prihvata nasleđe antičke grčke filozofije. Dok su ova pitanja kod Morusa u potpunosti rešena, kod Petrića ona su često samo platonske prirode i nemaju osnova u materijalnoj bazi društva. S druge strane, jednakost je obezbeđena samo u pogledu poseda sopstvene privatne svojine, a kolektivna svojina u Petrićevom »Srećnom gradu« ne postoji. Sve to ukazuje da u ekonomskoj oblasti društvenog života Petrićev *Srećni grad* zaostaje iza prethodne *Utopije* i kasnijeg *Grada sunca* i da u njegovoj koncepciji društvene jednakosti ima određenih nedoslednosti, te između stanovnika »Srećnog grada« ima čak i ekonomskih nejednakosti. Čak je moguće i smelije tvrđenje da se, u krajnjoj liniji, društvo u »Srećnom gradu« deli na vladajuću i eksploatisanu klasu. S druge strane, Petrićeva koncepcija podele rada daleko je razrađenija od Morusove i Campanelline koncepcije, pa čak i od njegovog uzora Platona. Njegova koncepcija podele rada vezana je za delatnosti, kao kasnije Smitova, a ne direktno za klase kao kod Platona ili Quesnaya,¹⁶⁾ što je pozitivno i govori u prilog razvijanju socijalističkog koncepta društva u »Srećnom gradu«. S druge strane, on ne čini nikakav napor da ukaže na mogućnost izjednačavanja članova društva u ekonomskom pogledu, bez obzira na posao koji obavljaju.

III

Nasuprot Thomasu Morusu ili mnogobrojnim kasnijim utopistima kao i francuskom prethodniku klasične političke ekonomije Boisguillbertu,¹⁷⁾ Petrić

¹⁴⁾ Ovo dokazuje i V. Fremec u zanimljivom pogovoru Petrićevog *Srećnog grada* pod naslovom »Utopija—zbljga—politika«, (*Srećan grad*, str. 45—63).

¹⁵⁾ »... smatram da se naša država sastoji od dva dijela. Jedan je radnički i bljedan, a drugi gospodski i srećan. Ova drugi se svojski smatra građanskim, kao onaj koji u častima i državnom prvenstvu prethodi, pa je zato pokroviteljski.« (F. Petrić, *op. cit.*, str. 35).

¹⁶⁾ U svom čuvenom delu *Ekonomika tablica*, poznati francuski ekonomista François Quesnay (1694—1774) deli društvo na tri klase: proizvodnu (poljoprivrednu), klasu vlasnika i sterilnu klasu. Ova podela izvršena je na bazi ekonomske uloge svake od pomenutih klasa u društvu.

¹⁷⁾ Pierre Boisguillbert (1646—1714) bio je prvi preteča klasične političke ekonomije u Francuskoj. Zalaže se za koncepciju radne vrednosti, a nasuprot merkantilistima ističe princip ekonomskog liberalizma i daje etičku kritiku novca, jer je povećanju količine novca u državi podređena merkantilistička ekonomska politika, koja po njegovom mišljenju guši proizvodnju, naročito u poljoprivredi.

ne daje etičku kritiku novca kao društvene pojave. On ističe potrebu obilja materijalnih dobara u svom gradu-državi, potrebu bogatstva, novca i sl., čiji nedostatak onemogućava postizanje konačne sreće njegovog grada.²⁶⁾ Očigledno je da Petrić daleko realnije posmatra ekonomske probleme društva od svojih savremenika utopista i uočava da je ukidanje novca u njegovom gradu-državi nemoguće, jer bi bez novca bilo nemoguće organizovati promet i raspodelu dobara. Novac je, pored toga, u »srećnom gradu« neophodan za odvijanje spoljne i unutrašnje trgovine, a Petrić mu ne negira ni ulogu jednog od oblika bogatstva.

Petrić posvećuje određenu pažnju brizi za potomstvo i ukazuje na potrebu održavanja zdravlja odraslih u godinama kada su sposobni za potomstvo, kako bi i potomstvo bilo zdravo. Tu on koristi i svoje znanje o medicini stečeno na dvogodišnjim studijama medicine u Padovi, gde je bio po želji svoga oca. On daje savete o načinu ishrane i održavanja zdravlja roditelja, naročito majke i deteta pri čemu značajno mesto daje zdravoj i obilnoj ishrani i održavanju telesne kondicije. On se suprostavlja nemoralu, poroku i pozorišnim komadima sa lascivnim sadržajem, kao i rdavoj štampi.²⁷⁾ Ističe nasuprot tome lepotu umetnosti, naročito muzike i slikarstva, kao i potrebu studija filozofije — ove tri discipline treba da zauzmu glavno mesto u sistemu obrazovanja u »srećnom gradu«. Uopšte, obrazovanje, vaspitanje i prosvetčivanje igraju veliku ulogu u povećanju moći njegovog grada.

Petrić ističe potrebu mira, ali ne negira i mogućnost rata i smatra da je korisno da grad povremeno ratuje radi proširenja svoje državne teritorije i naročito obradivih površina. Radi zaštite od neprijatelja on za svoj grad razrađuje čitav jedan sistem fortifikacije, pripremanja rezervi hrane i obavljanja drugih priprema za izdržavanje dugotrajnih opsada od strane nadmoćnijeg neprijatelja. Pored toga, on razmatra i probleme unutrašnjeg uređenja grada, ulica, trgova, mesta za obavljanje trgovine i sl. Radi sigurnije odbrane korisno je da grad razvija određene javne delatnosti kao što su brodogradnja, izrača platna i drugih tekstilnih predmeta i sl. Od značaja je i obilje sirovina (drveta) za brodogradnju i obradivog zemljišta. Kako dugotrajni ratovi izazivaju velike troškove i novčane izdatke, korisno je »da grad ima ljude koji se privatno bave poslovima i trgovinom, pa da se od carine i pravednih daća novčano ojača, kako bi kasnije mogao podnijeti izdatke. Kako je opće poznato da trgovina morem donosi veću dobit i lakše se odvija nego kopnom, zato ćemo radi veće okretnosti naših trgovaca grad podići na moru«, — kaže Petrić.²⁸⁾ Osim toga Petrić smatra da grad treba i teritorijalno urediti. »Unutar grada moraju biti raspoređena na najprikladnijem mjestu trgovačka središta kao što su trgovi, tržnice, banke, skladišta i prodavaonice. Te ustanove nisu samo potrebne, već u mnogome pridonose izgledu grada.«²⁹⁾

Petrić takođe smatra da je neophodno podići i urediti stambene kuće, crkve, škole i druge institucije neophodne njegovom srećnom gradu. Sve to pokazuje da je Petrić značajno mesto u svojoj utopiji posvetio ekonomskim pitanjima.

²⁶⁾ »Radi toga mu je (čovjeku — L.P.) potrebno obilje svih onih stvari čijom pomoću mu ne mogu nedostajati navedene (tj. jelo, piće, odeća, ogrev i sl. — L.P.). To su novac, posjedi, bogatstvo i tome slično.«

²⁷⁾ F. Petrić: op. cit., str. 28—39.

²⁸⁾ Isto, str. 32—33.

²⁹⁾ Isto, str. 33.

Poslednje značajno pitanje jeste pitanje građanske jednakosti u Petriće-
vom »srećnom gradu«. Njegova podela društva na radne i tri ostala staleža nesumnjivo umanjuje vrednost njegovih zaključaka. S druge strane, i on, kao i Morus dozvoljava mogućnost postojanja obespravljenih robova u svom gradu-državi. Na taj način on, pod uticajem svojih uzora Platona, Aristotela, Morusa i grčke klasične filozofije, dozvoljava mogućnost postojanja nejednakosti između članova društva.

Sve to pokazuje da je Petrić svojim delom *Srećni grad* postavio temelje utopijskom socijalizmu u jugoslovenskoj ekonomskoj misli. Iako puno nedostataka, njegovo delo zajedno sa Dominisovim radom *De Republica Ecclesiastica* predstavlja stoga značajan beoćug u lancu razvoja jugoslovenske ekonomske misli. Pri tome, značajan deo njegovih razmatranja zauzimaju stavovi o ekonomskim problemima, pri čemu je došlo do izražaja njegovo dobro poznavanje tadašnjih ekonomskih, a naročito trgovačkih prilika kod nas, kao i u svetu. Zbog svega toga, ovo malo, ali veoma sadržajno delo treba da zauzme jedno od najvažnijih mesta u istoriji jugoslovenske ekonomske misli, kao prvo ekonomsko delo pisano u duhu utopijskog socijalizma, čime su veoma rano, gotovo u isto vreme kad i u Engleskoj, a istovremeno kad i u Italiji, postavljeni temelji utopijskog socijalizma u radovima jugoslovenskih pisaca u oblasti društvenih nauka.

THE UTOPIAN SOCIALISM OF FRANJO PETRIĆ

by

Lazar PEJIC

Summary

In this article, the author pointed out the very early appearance of utopian socialism in Yugoslav economic thought. Two similar thinkers, Marko Dominis (1560—1624) and Franjo Petrić (1529—1597), appeared very soon after Thomas More and before another important socialist-utopian, Tommaso Campanella in Italy.

The works of those Yugoslav thinkers contain all the characteristics of utopian socialism, and it should be borne in mind that these works had the form of a socialist criticism of mercantile capitalism and primitive accumulation, on the one hand, and a proposal for the organization of a new form of socialist society and state, on the other.

Franjo Petrić, the first and the most important among the socialist-utopians in the Yugoslav regions, exposed his socialist-utopian concepts in his well-known work The Happy Town (La Citta Felice, 1553.). His work differs from More's Utopia and Campanella's Civitas Solis primarily because those two well-known writers gave a concept of an ideal, imaginary society and state, while Petrić conceived his study as a practical proposal for reform and changes in society. It is also important to point out that in writing his work La Citta Felice, Petrić used the model of the old Slavic familial-tribal societies, which were preserved in our country for a rather long time.

Petrić devoted a great deal of attention to economic problems, especially to the analysis of division of labour and the role of different classes in society. Dividing the society into the working and non-working classes, he unconsciously indicated the apparition of exploitative and exploited classes of society. It is also of importance that Petrić supported the idea of the possibility of the existence of slavery and imagined the equality of the members of society as the equality of citizens, primarily in private ownership.

Petrić accepted the appearance of money and in contrast to More did not solve the problems of contradiction between intellectual and physical work, country and town, the old and the young, etc. His solutions were often platonic, without foundation in the material basis. But in spite of that, his study together with Dominis' work *De Republica Ecclesiastica*, represents an important link in the chain of development of Yugoslav economic thought, and it was the foothold of the development of the socialistic social thought of the Yugoslav nations.

SSRC INTERNATIONAL CONFERENCE ON INDUSTRIAL DEMOCRACY

This Conference was organized by the Industrial Relations Research Unit at Churchill College, Cambridge, from 4 to 8 July 1977. The aim was to bring together a relatively small group of people, largely from Europe, who were currently, or had recently been, engaged in research relating to industrial democracy. By limiting numbers and ensuring finance, it was hoped that meaningful discussions could occur both formally and informally and that contacts would be developed which would be useful in future research.

About forty people attended the conference who came from France, West Germany, Holland, Sweden, Finland, Denmark, Poland, Yugoslavia, and the U.K. The following papers were presented:

A. Fox	'Corporatism and Industrial Democracy: The Social Origins of Present Forms and Methods in Britain and Germany'
Dr. R. Schmiede	'Technical Change and Industrial Democracy'
Prof. B. Abrahamsson	'Participation and the Mandator Role: Current Swedish Research'
Prof. O. Laaksonen	'The Structure and Management of Enterprises in Different Value and Societal Systems'
Prof. J. Obradović	'Sources of Management Power in Self-Managing Organizations'
Dr. E. Batstone	'Management and Industrial Democracy'
Dr. W. Korpi	'Shop-Floor Bargaining and Industrial Democracy'
Prof. H. A. Clegg	'Industrial Democracy and Union Structure'
Prof. G. W. Ford	'Some Neglected Questions'

Two discussants addressed themselves to each paper with the aim of fostering greater cross-national perspectives in the discussions. There was certainly no lack of debate, and contributions were useful and wide-ranging. As well as helping participants to gain a greater understanding of industrial democracy and industrial relations, the discussions served to raise an interesting range of theoretical viewpoints. What was particularly valuable was that constructive discussions occurred from these different perspectives. A further welcome aspect of the Conference was that industrial democracy was discussed in the context of a range of wider structural factors. The limited size of the Conference was undoubtedly advantageous. It permitted more fruitful discussions in the formal sessions and also meant that informal conversations were struck up with ease and these were certainly of value. It is planned to publish the Conference papers so that they can be more widely read and discussed.

University of New South Wales,
Kensington, Australia

K. W. FORD